

Pukánszky Kádár Jolán

Nóra hazatér

A TANULT NŐ A MODERN MAGYAR SZÍNPADON

Kis híján ötven esztendeje, hogy a Nemzeti Színház Ibsen *Nórját* bemutatta. Ez a darab volt az első, mely a nőproblémát a színpadon felvetette. Addig a darabok házassággal végződtek, vagy ha házassággal kezdődtek is, csupán a szokványos háromszög körül forogtak. Az úgynevezett francia társadalmi dráma, mely a „társadalmi” szó cégére alatt nem problémákat, csak pikantériákat nyújtott, már nem tudta a közönséget érdekelni. Mindenki meguntta azt a világot, „ahol mulatnak”, és „ahol unatkoznak”, s valami mást, valami többet szeretett volna hallani. Érthető tehát a szomjúság és érdeklődés, mellyel a közönség Ibsen darabjait fogadta, melyek szerelmi játék helyett valóban súlyos kérdéseket vetettek fel.

Ibsen drámájának hősnője elhagyja a családi otthont, mert öntudatra ébredt. Nem akar többé a férfi játékszere lenni. Döngve csapódik be utána az ajtó az éjben. Nóra elment, hogy csak akkor jöjjön vissza, ha méltó élettársa lehet az urának, s ezzel együttélésüket valóban házassággá nemesítheti. Hogy aztán mi történt Nórával, mi történt az öntudatra ébredt, férfisorost vállalt nővel, arra már nem felel az író. De megpróbálták rá felelni mások; megpróbálták tovább folytatni a kérdést: vajon érdemes volt-e Nóranak a puha fészekből kimenni a rideg, magányos éjbe?

Tudjuk, hogy nem csupán egyéni elhatározás kérdése volt, hogy a nő elhagyja a biztos családi fészket. Sokrétű, ma még nem teljesen feltárt kérdés ez: a nőmozgalom mint a gazdasági és társadalmi fejlődés szükségszerű eredője. Az önálló, a tanult dolgozó nő megjelent az életben, s így szükségképpen tudomást vett róla a színpad is. Hálás és könnyen kiaknázható ellentétek és összeütközések, helyzetek kínálkoztak, s a dráma kapva kapott felé. A magyar színpadon a század eleje óta egyre sűrűbben jelenik meg a diplomás nő. Tanulságos megvizsgálni, vajon hogyan látja a színpad ezt az alakot, mert hisz a színpad egyrészt visszhangja, másrészt alakítója a közfelfogásnak.

Mielőtt a tárgyalásba fognék, megjegyzem, hogy nem kívánok itt a szóban forgó drámák esztétikai értékével foglalkozni, s ezért nagyon különböző fajú és értékű darabok fognak egymás mellé kerülni. Minket most csak az érdekel, hogyan látják ezek a darabok a *tanult* nő sorsát.

Valamennyi darabban két közös vonást találtam. A nagy és szövevényes kérdéskomplexumból csak egyetlen mozzanatot, egyetlen konfliktust ragadnak ki: *hogyan foglal állást a tanult nő a szerelemmel s a házassággal szemben, s mindegyik nagy ellentétet mutat a nő lelkében a szerelem és hivatás közt.* A megoldás olykor tragikus, de a legtöbb esetben kiengesztelő: a nő otthagya a hivatást a szerelemért.

A színpadon mozgó tanult nők kilencven százaléka orvos. Mellettük legfeljebb egy-egy mérnök vagy ter-

mészettudós merészkedik a színpadra, sőt egy esetben a hősnő szociálpolitikus városi tanácsos. A pozitív és gyakorlati tudományoknak ez a túltengése egyrészt abban gyökeredzik, hogy a XIX. század örökségekképp

Márkus Emilia mint Nóra (Nemzeti Színház, 1889)

Fotó: Goszleth

FENT: Bajor Gizi és Lehotay Árpád
az Édes ellenség című
darabban (1931)

JOBBRA: Tarnóczy Anna és
Beregi Oszkár a Dr. Barabás Irén című darabban
(Belvárosi Színház, 1938)

Bojár Sándor felvétele

komolyan néz szembe a problémával.* Mert bizonyos: a darabok jó részében ez a tanult nő inkább figura, s a szerző csak a férfihivatásban dolgozó nő helyzetéből adódó furcsaság komikumát aknázza ki. Legfeltűnőbb példa erre Fodor László *Dr. Szabó Juci*ja, aki lelkialkatában – bármennyit hangsúlyozza tanult voltát, s dobálódzik szükségtelenül orvosi műkifejezésekkel – bizony nagyon kevésbé különbözik attól a „kis nőtől”, akit az író vele tudatosan szembeállított.

Emellett a tanult nő mindig nagyon szép, nagyon elegáns, és nagyon kívánatos. Ez is magától értetődik a színpadon. Csúnya hősnő senkit se érdekelne, mint ahogy az életben sem nagyon érdekel. A problémát úgy állítani fel, hogy a nő esetleg a szellemi erejével pótolni, fedni tudná a férfi számára a szépség fogyatékoságát, még senkinek sem jutott eszébe. Legfeljebb addig ment el az egyik szerző – Bónyi Adorján az *Édes ellenségben* –, hogy a tanult nő – itt mérnöknő – nem ér rá, vagy nem tartja szükségesnek, hogy természetes szépségének a kellő keretet megadja. Erre csak akkor ébred rá, mikor találkozik „az igazival”, aki felébreszti benne a nőt. S a munkaköpenyeges, csontkeretű pá-

megszoktuk a pozitív tudományokban a par excellence „tudományt” látni. A másik és fontosabb ok azonban, hogy ezekhez nagyobb külső apparátus kell. S mint-hogy a színpadnak sokkal könnyebb külső, mint belső ellentétekre építeni, mindenesetre hálásabb dolog olyan foglalkozást adni a hősnőnek, mely külsőségeiben is feltűnő, s helyhez kötöttségénél fogva nehezebben egyeztethető össze a nő családi hivatásával. Az egyetlen tragikus kimenetelű darabban, Balázs Béla *Dr. Szélpál Margit*jában az okozza a konfliktust, hogy a nőt tudományos vágya egy távoli országba induló expedícióhoz köti, melyért ott kellene hagynia férjét és kicsi gyermekét. Történeti, filozófiai vagy, tesszem azt, irodalomtörténeti műveit esetleg a bölcső mellett is folytathatná, de akkor nem volna ellentét és összeütközés, tehát nem volna dráma sem.

Ez az orvosnő, tanácsosnő s női természettudós természetesen mindig a lehető legkiválóbb, mindig vezető pozícióban van, rajta nyugszik a klinika, ő oldja meg a városháza égető problémáit, könyve gyújtó siker, és alapvető munka. Egyetlenegy darab ismeri el, hogy *nem minden tanult nőnek kell szükségképpen lángésznek lennie, mint ahogy minden tanult férfi sem az.* Érdekes, hogy éppen ez a darab nőíró műve: Székely Júlia *Nóra leányai* című darabja. Igaz, hogy ez az egyetlen, amely

paszemes nő felöltözik „nagy toalettbe”, démonnak álcázza magát, mert csak ez az út vezet a férfi szívéhez. Az előadáskor ugyan a közönség egy része – magammal együtt – erősen elgondolkozhatott azon, hogy a hősnőt személyesítő színésznő (Bajor Gizi) egyéni szépsége mennyivel inkább érvényesült munkaköpenyben és csontkeretes pápaszemmel, mint a hódításra szánt nagy ruhában, amely sokkal szokványosabbá tette. De az írónak bizonyára nem ez volt az elgondolása.

A darabokban tehát ez a rendkívül szép és tehetséges hősnő találkozik a szerelemmel, s a szerelem is találkozik vele. Olykor van egy gazdag és hűséges kérője, milliomos gyáros, vagy legalábbis országgyűlési képviselő – így Bónyi Adorján mind a két darabjában, a *Hódításban* és az *Édes ellenségben*. De gazdag és előkelő kérő s az általa kínált küzdelem nélküli jólét egy pillanatra sem rendíti meg a hősnőt, s nem csábítja arra, hogy otthagyja választott és szeretett hivatását. De abban a pillanatban, mikor az igazi szerelem megérinti a lelkét, feledve ambíció, hivatás, minden, s a nő rohan a happy end karjaiba.

*Lásd erről Imre Zoltán írását a *SZÍNHÁZ* 2013. februári számában.

S milyen most már az a férfi, aki meghódítja ezt a rendkívüli tehetségű nőt, aki a klinikán a professzor jobbkeze, akin a város egész szociálpolitikája nyugszik, vagy aki az egész gyárüzem tengelye, s amellet szép, mint egy mozcisillag? Csodálatosképpen csak-

Rank Hildája, meg is mondja: a férfinak minden siker emeli az értékét, a nőnek pedig kisebbíti az esélyeit arra, hogy mint nő elérhesse a boldogságot. Rank Hilda minden vágya, hogy kollégája és szerelmese, egy átlagos tehetségű orvos kapja meg a gyermekkor-

1.

Fotó: Harsányi 2.

Bojár Sándor felvétele

nem valamennyi darab megegyezik abban, hogy ez a férfi mindig csinos és fiatal, de szellemileg egészen közepszerű, vagy legalábbis alatta áll a hősnőnek. A tehetséges Rank Hilda egy közepszerű kollégát szeret a *Nóra leányaiban*, Szomory Dezső *Takáts Alice*-ában a szeretett férfi sportoló – esetleg épp gyorshajtás miatt kerül a szép hősnő elé, mint a *Hódításban*, vagy egyenesen rovott múltú szélhámós, mint Meller Rózsi *Dr. Barabás Irénjének* szerelmese. Okul részben azt adják a szerzők, hogy a dolgozó nő nem ér rá megkeresni az értéket. Azt szereti, akit útjába vet a sors, mert a nő nem bírja az egyedülvalóságot. Míg a munka folyik, csak megy valahogy az élet, sikert és szépséget kínál – de mikor az este jön, s a fiatal, a szép hősnő ott ül egyedül, akkor kezd az önállóság teherré súlyosodni. Dr. Barabás Irén sorra hívja fel telefonon ismerőseit, de mindenkinek megvan a maga köre, a maga mulatsága. Ekkor a véletlen beveti hozzá egy züllés útjára tévedt gyerekkori pajtását, s ő kezdet nyújt neki, hogy magához engedje, mert nem bírja az egyedülvalóságot. S ezzel párhuzamosan az igazán értékes férfi ugyanez okból választja a könnyű fajsúlyú nőt, Krisztinát, aki a munka álarcját ölti magára, hogy a férfit meghódítsa vele. Így mennek el egymás mellett a tehetséges nő és a tehetséges férfi, s legfeljebb kerülő utakon találják meg egymást, mint Meller Rózsi darabjában a professzor és munkatársa, Dr. Barabás Irén.

De sokszor ez a tehetséges és szép nő még a könnyű fajsúlyú férfit sem kapja meg. Mert a férfi nem tudja elviselni, hogy a nő fölötte álljon. Mint a *Nóra leányai*

ház igazgató főorvosi állását, hogy összeházasodjanak. A professzor Hildát tartja erre érdemesebbnek, s ő is kapta meg az állást. Erre felfordul a helyzet. A nő elviselte volna, hogy kisebb tehetségű férje legyen a vezető, és ő hű munkatársa, néma segítője lett volna. A férfi büszkesége azonban ezt nem tudja elviselni. S míg Helmer Nóra, aki rájött, hogy egész férfi-munkája öncsalás volt, s a szeretett férfi oldalán visszatér a nagyanyjától elhagyott családi otthonba, az ál dolgozó nő, Krisztina a kreppszatén ápolónői jelmezben meghódítja a professzort, s a tehetséges Rank Hilda végül egyedül marad. Más kérdés, hogy vajon speciálisan női probléma-e Hilda sorsa, s vajon nem maradt-e a tehetséges férfi is többször egyedül, mint az átlagember. Ennek a kérdésnek a vizsgálatával azonban drámáink nem foglalkoznak.

A legtöbb esetben a tanult nő a hivatást otthagya a szerelmet választja. A darabok egymásra találással, házassággal végződnek. Csak egy olyan drámánk van, amely a tanult nőt a házasság után is bemutatja. Ez Balázs Béla *Dr. Szélpál Margitja*, akinek sorsa tragédiába roppan. A szerző úgy látja, hogy a tudomány olyan, mint a hit: akit Isten egyszer kiválasztott, az sose szakadhat el tőle. Akit a tudomány egyszer igazán a bűvkörébe vont, az tudomány s munka nélkül soha boldog nem lehet.

Mit felel tehát a színpad arra: vajon *érdemes volt-e Nórának elmennie?* Mit hozott neki az áhított *önállóság*, mit a *tudomány*, méltóbb, jobb élettársa lett-e a férfinak azzal, hogy megkísérelt szellemileg mellé emelkedni?

A szellemi felemelkedés drámáink szerint mindenesetre sikerült. A színpad tanult női elérték, sőt felülmúlták a férfit. De önállóságuk és célkitűzésük a szerelem első érintésére összedül, mint a kártyavár, s ők

Vajda M. Pál felvétele

1. A Dr. Szabó Juci című színmű a Magyar Színházban (1926)
2. Bajor Gizi mint Nóra (Nemzeti Színház, 1941)
3. Pataky Jenő és Szörényi Éva a Nóra leányaiban (Nemzeti Kamaraszínház, 1938)
4. Szakáts Miklós és Mezei Mária a Takáts Alice című darabban (Pesti Színház, 1946)

Kálmán Béla felvétele

mohón kapnak a kéz felé, mely visszaviszi a Nórákat az elhagyott babaotthonba. Vajon most boldogabbak lesznek-e? Ezt nem tudjuk. Az új otthon előtt lecsapódik a függöny, s a válasz elmarad.

A drámák tanulsága kérdésünk szempontjából csak annyi, hogy a tanult és dolgozó nő is nő maradt, s nem lett „női szörnyeteggé”, mint a nők tanulásának kezdetén egyesek baljóslatúan jövendölték. A tanulás, a munka nem ártott meg szépségüknek, női kellemüknek sem. Sőt a velük szembeállított, nem tanult nők inkább azt látszanak mutatni, mintha még különbekké is lettek volna az új stílusú, tanult asszonyok. *Dr. Szélpál Margit*ban az igazi tudós, vívódó lelkű, de külsőleg és belsőleg nagyvonalú hősnővel szembe van állítva egy régimódi tudákos vénkisasszony, ki a száján hordja a belsőleg meg nem emésztett problémákat, s műkifejezésekkel tömörré szóarádattal szeneveleg a tudományról, melyről sejtelve sincs. A lelkiismeretlen kis táncosnőben, aki a *Dr. Barabás Irén*ben szerepel, a szerző aláhúzottan mutatja meg a hősnő szellemi és erkölcsi fölényét – igaz, csak azért, hogy a szerelemért és a szerelem által később annál mélyebbre zuhanjon. Ilyen nem értékes és nem tanult nő még – ugyanott – a könnyű fajsúlyú, élni, mulatni vágyó nő, aki tudós urában nem az emberi értéket szereti, hanem a nevet, vagyont, pozíciót. Egy kézmozdulatával földre söpri azt a preparátumot, amely ura kétheti munkájának eredménye. Ez a mozdulat együttélésük szimbóluma. Ilyen ugyanabban a darabban a naiv kis asszonyka, ki a klinikáról kidobott exorvos urában a szellem ragyogó megtestesülését látja, s akivel a szerzőnő mintegy azt akarja megmutatni, hogy a férfinak ez a korlátlan bámulat kell, nem megértés, s ezért nyúl olyan sokszor a gyémánt helyett a kavics felé. De sokszor a silány utánczat még jobban megteveszti, mint Krisztina a *Nóra leányaiban*; az osztálytárs, aki mindig a legrosszabb tanuló volt, s aki a múlt időt mindig egy t-vel írta, most a dolgozó nő álorcájában jelenik meg, s amiért azok véresen őrlődnek, azt ő játszva eléri, s ő lesz az élet királynője. Először Rank Hilda dr. szerelmesét, a fiatal orvoskollégát hódítja el, s a férfi lelkesen magyarázza Hildának, hogy micsoda varázs, micsoda utolérhetetlen bűbáj van abban, mikor a nő egy t-vel írja a múlt időt. De Krisztinának nem elég ez a hódítás. Neki ez csak időtöltés, könnyű köztétel volt csupán. Neki a tanár kell, akire Hilda még a szemét sem merete emelni. Ő pedig válogathat, és sikerrel válogat a maga erős, primitív ösztönével, sokat érő gyakorlatával, míg a tudós hősnő az első csatavesztés után tört szívvel, reménytelenül egyedül marad.

Úgy látszik, hogy a szerelem szempontjából kár volt Nóranak az otthonból elmennie. De ő nem a szerelmet kereste, hanem azt hagyta ott. Emberibb, erkölcsileg-szellemileg magasabb rendű életet szomjúhozott. Hogy ezt most megkapta-e, ez az, amivel adósok maradnak drámáink, amelyek egyelőre megrekedtek a szerelemnél.

Igazán kiegyenlítő megoldásokat a magyar színpad eddig nem nyújtott. Élére állította a kérdést: vagy szerelem, vagy hivatás. A nőnek választania kell. Nem ismer olyan esetet, mikor az élet a nőnek megad szerelmet, családot s az ezek körén kívül eső hivatást is. Talán *Dr. Barabás Irén* majd igazi munkatárs lesz a professzornak, aki kertülő úton bár, de mégis benne találta meg az igazi párját, aki szerető feleség és megértő munkatárs egyaránt. De ez már csak a függöny legördülte után következik be. Nem látjuk, hogyan tud majd megbirkózni ezzel a feladattal, s nem hallunk arról, hogy hordja majd a dupla hivatás terhét. Pedig talán itt kezdődik az igazi probléma, amelyet az élet már sokszor megoldott, de amellyel a dráma eddig még nem nézett szembe.

Megjelent a *Magyar Női Szemle* 1937. július–augusztusi számában